

O NECROPOLĂ A DACILOR LIBERI LA ȘTEFĂNEȘTI (JUD. BOTOȘANI)

Ion IONIȚĂ, Octavian Liviu ȘOVAN

Schlüsselwörter : Freie Daker; Brandgräber; Dakische Keramik

Localitatea Ștefănești, aflată pe malul drept al râului Bașeu, afluent al Prutului, este cunoscută de multă vreme în literatura de specialitate. Cele mai vechi informații asupra unor vestigii arheologice din raza înfloritorului târg de odinioară, începând din 2004 devenit orașul Ștefănești¹, le găsim consemnate în „Cestionarul” lui Al Odobescu². Alte investigații de teren au fost inițiate ulterior de N. N. Moroșan³, dar cercetări cu adevărat stăruitoare și cu rezultate consistente și benefice asupra cunoașterii locuirilor umane din preistoria și protoistoria zonei au fost efectuate mult mai târziu, mai ales în anii 1956-1959, în vederea elaborării primului repertoriu arheologic al Moldovei⁴, precum și în perioada 1970-1975, pentru întocmirea și completarea cu multe stațiuni noi a repertoriului arheologic al județului Botoșani⁵.

Cercetările de suprafață, impulsionate de realizarea celor două repertorii, continuate în unele cazuri și cu săpături metodice de mică întindere, au dus la descoperirea a numeroase stațiuni arheologice pe teritoriul comunei Ștefănești, datând din toate perioadele istorice. Între acestea se regăsesc și câteva datând din prima jumătate a mileniului I d. Hr. aparținând dacilor liberi, sarmaților și culturii Sântana de Mureș.

Una din aceste descoperiri, asupra căreia ne oprim în lucrarea de față, este cea identificată la Ștefănești, punctul *La Stârcea*. Locul este situat în marginea sud-estică a orașului Ștefănești, pe terasa inferioară de pe malul drept al Bășeuului, acolo unde se află în exploatare o lutărie. Prima cercetare de teren din acest punct, înregistrat inițial sub numele de *Bulboana lui Stârcea*, a fost efectuată de N. Zaharia și Em. Zaharia în 1956, ocazie cu care au putut fi adunate de la suprafața solului doar fragmente ceramice neolitice, atribuite atunci fazelor Cucuteni A și B⁶.

Descoperirile din această stațiune au fost preluate în deja amintitul repertoriu al județului Botoșani, în care au mai fost menționate și săpăturile metodice efectuate de A. Nițu și P. Șadurschi în anii 1974 și 1975. Astfel, în afară de vestigiile neolitice aparținând unei așezări cucuteniene din faza B2, au mai fost semnalate resturi din alte două așezări, una din epoca fierului (Hallstatt final și început de La Tène) și alta medievală din secolele XV-XVI. De asemenea, pe același loc au mai fost semnalate „câteva urne de incinerare aparținând unei necropole de la începutul epocii migrațiilor (sec. III-IV e. n.)”⁷.

Săpăturile de la Ștefănești – *La Stârcea* au mai fost menționate în câteva lucrări de specialitate publicate după apariția *Repertoriului Botoșani*, dar ele se referă exclusiv la vestigiile din așezarea neolitică⁸.

O lucrare asupra rezultatelor obținute prin săpăturile din anii 1974 și 1975, anunțată ca

¹ Legea 79/2004.

² *Răspunsurile la chestionarul arheologic al lui Al. Odobescu*, manuscrise (manuscrisul 224 – județul Botoșani, f. 119).

³ N. N. Moroșan, *Le pléistocène et le paléolithique de la Roumanie du Nord-Est*, în *Anuarul Institutului Geologic al României* XIX, 1938, p. 60.

⁴ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, Editura Academiei, București 1970, p. 281-282 (în continuare: *Așezări din Moldova*).

⁵ Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, p. 255-259 (în continuare: *Repertoriul Botoșani*).

⁶ *Așezări din Moldova*, p. 281 (nr. 220c), pl. CL, 1-6.

⁷ *Repertoriul Botoșani*, p. 257 (nr. LVII.1.H).

⁸ D. Monah, Șt. Cucos, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Editura Junimea, Iași 1985, p. 150; P. Șadurschi, M. Diaconescu, C. Timofte, *Figurina antropomorfă din os descoperită la Ștefănești – Botoșani*, în „Hierasus”, X, 1996, p. 7-20.

urmând a fi publicată în *Arheologia Moldovei* (vol. IX)⁹, a apărut mult mai târziu, abia în anul 2004 și într-o altă revistă¹⁰. Din păcate, lucrarea tratează aproape în exclusivitate așezarea eneolitică de tip Cucuteni B2 de acolo, iar informațiile asupra mormintelor de incinerare sunt foarte sumare. Potrivit acestora, prima urnă a fost recuperată cu prilejul cercetărilor la fața locului din 1974, când ea era deja dislocată din malul lutăriei, în urma unei inundații. Autorii mai precizează că vasul „conținea oase sparte calcinate, cărbuni mărunți, cenușă și pământ”¹¹.

În aceeași lucrare se mai face o scurtă menționare și asupra celorlalte morminte de incinerare dezvelite, precizându-se că în șanțul II, sub stratul de sol negru, probabil solul vegetal, au mai fost descoperite încă două urne în stare fragmentară. Mai mult chiar, autorii publică și un desen al unui fragment de vas cu decor în formă de brăduț. În același paragraf se face și rectificarea încadrării lor culturale. Dacă inițial autorii au presupus că mormintele ar aparține culturii Sântana de Mureș – Černjachov, ulterior ei au optat în mod justificat pentru atribuirea lor culturii Poienеști aparținând dacilor liberi¹².

Din lucrarea publicată de A. Nițu și P. Șadurschi rezultă că la Ștefănești – *La Stârcea* au fost descoperite în mod cert trei morminte de incinerare în urnă. Nu se poate preciza dacă vreuna din ele fusese acoperită eventual cu alte vase sau resturi de vase folosite drept capac. Mai trebuie menționat că autorii nu au făcut o numerotare a mormintelor de incinerare și nici nu le-au fixat locul pe planul săpăturilor, cel puțin pe cel publicat în 2004. De asemenea, documentația întocmită cu prilejul respectivelor cercetări de teren (carnetul de șantier, planul general al săpăturilor și planurile complexelor investigate) nu a fost găsită până acum.

Din păcate, materialul ceramic de la Ștefănești – *La Stârcea* a fost marcat numai cu numele localității și al punctului de descoperire. Lipsesc orice referire la complexul sau contextul (mormânt, groapă, strat etc.) în care au fost găsite, ceea ce ne lipsește de posibilitatea de a restabili eventuale complexe închise și asocieri între materiale. O altă situație dificilă, ce trebuie subliniată, este aceea că inventarierea materialului din aceste morminte la Muzeul Județean Botoșani s-a făcut doar pentru două vase (vezi mai jos la nr. 1 și 2).

Prin urmare, în afara datelor sumare din lucrarea menționată, singurele informații exacte pe care le avem la dispoziție în prezent sunt resturile de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie, aflate în colecțiile Muzeului Județean Botoșani, pe care le prezentăm în cele ce urmează.

1. (*Mormântul 1*) Vas lucrat la roată din pastă densă fină cenușie, de foarte bună calitate, acoperit cu angobă de culoare cenușie închisă. El are corpul înalt și zvelt, pereții groși, umerii ridicați, gâtul ușor tronconic, marginea scurtă și subțiată îndoită aproape la orizontală (lățime circa 2 cm) și fundul inelar. Pereții vasului sunt mult mai groși în zona gâtului decât la restul recipientului. Toată suprafața vasului este acoperită cu amprente de spatulă și de măturiță (mai ales cu striuri) de la finisarea vasului cu roata. Fără decor (fig. 1, 3). Î 23,50 cm. Inv. 8496.

Considerăm acest vas ca urnă a primului mormânt de incinerare de la Ștefănești – *La Stârcea* din mai multe considerente. Astfel, acest vas este întreg, spre deosebire de cele două urne dezvelite ulterior în șanțul II, aflate în stare fragmentară. Pe de altă parte, în registrul inventar al muzeului, la nr. 8496, se precizează ca dată a descoperirii anul 1974 și ca loc de descoperire groapa nr. 2, zonă dislocată masiv din malul lutăriei. La toate acestea, mai adăugăm că, la circa doi ani după descoperire, am putut vedea această urnă împreună cu tot conținutul ei (oase calcinate, cărbuni și cenușă) la Muzeul din Botoșani.

2. (*Mormântul 2*) Vas lucrat la roată din pastă densă fină cenușie, de foarte bună calitate, acoperit cu angobă de culoare cenușie închisă. Deși lipsesc bucăți mari din el, vasul a putut fi restaurat complet. El are corpul sferoidal, pereții groși, fundul inelar ușor profilat și un decor pe umăr alcătuit dintr-o bandă lată (1,5-2 cm), acoperită și ea cu angobă, dar nelustruită, pe care a fost

⁹ În *Repertoriul Botoșani* se menționează că un manuscris al celor doi autori ar urma să apară în *Arheologia Moldovei* IX, 1976, care însă nu a mai ajuns niciodată la redacția revistei.

¹⁰ A. Nițu, P. Șadurschi, *Sondajul arheologic efectuat în așezarea Cucuteni B2 Ștefănești – „La Stârcea” (1974-1975)*, în „Acta Musei Septentrionalis”, 3, 2004, p. 296-312.

¹¹ *Ibidem*, p. 296, 300, fig. 2.

¹² *Ibidem*, p. 301, fig. 7.

realizată o linie în zigzag în tehnica lustrului. În regiunea diametrului maxim și puțin mai jos de acesta s-au păstrat unele striuri orizontale de la finisarea vasului cu roata (fig. 2, 1). Î 22 cm. Inv. 8495.

În registrul inventar al Muzeului din Botoșani acest vas a fost înregistrat la nr. 8495, unde data de descoperire indicată este anul 1975. Prin urmare, rămâne de presupus că vasul, folosit ca urnă, provine din unul din cele două morminte de incinerare dezvelite pe traseul șanțului II. El corespunde și observației consemnate de autorii săpăturilor, potrivit căreia cele două urne se aflau în stare fragmentară. Singura dilemă, ce nu poate căpăta o rezolvare sigură în acest moment, este aceea dacă vasul în discuție a fost folosit ca urnă în mormântul nr. 2 sau eventual în mormântul nr. 3. Am optat pentru atribuirea sa mormântului nr. 2 doar pentru că este mai bine păstrat și are profilul complet, precum și pentru faptul că a fost inventariat. Recunoaștem că ambele criterii sunt complet arbitrare.

3 (*Mormântul 3*) Partea inferioară a unui vas mare lucrat la roată din pastă fină făinoasă, de culoare cenușie-cafenie, acoperit cu angobă negricioasă. Vasul, cu fundul inelar, pare să fi avut o formă sferoidală. Înălțimea până la care s-a păstrat este de 17 cm (fig. 2, 2).

Fragmentele din acest vas, toate de dimensiuni mai mari provenind de la partea lui inferioară, sunt cele mai reprezentative spre a fi considerate ca provenind de la un recipient de lut folosit ca urnă. Este singurul criteriu care permite o astfel de apreciere. De altfel, nici unul din celelalte fragmente de vase găsite la Ștefănești – *La Stârcea*, toate de mici dimensiuni, nu permit o asemenea ipoteză.

4. Fragment dintr-un vas mare lucrat la roată din pastă densă fină cenușie, cu angobă cenușie închisă. Vasul are marginea scurtă (2 cm) îndoită oblic și se aseamănă destul de mult ca pastă și profil cu recipientul prezentat la nr. 2, însă fără a proveni din acesta (fig. 1, 5).

5. Fragment dintr-un vas mare lucrat la roată din pastă fină făinoasă de culoare cenușie, acoperit cu angobă cenușie-negricioasă. El avea corpul probabil de formă sferoidală, decorat cu un prag pe umăr (fig. 1, 2).

6. Fragment din fundul inelar și ușor profilat al unui vas lucrat la roată din pastă fină făinoasă de culoare cenușie și angobă cenușie negricioasă. Nu se poate preciza forma de vas de la care provine (fig. 1, 4).

7. Fragment dintr-un capac lucrat la roată din pastă fină făinoasă, de culoare cenușie și angobă cenușie-negricioasă, cu marginea de acoperire groasă și gardina de fixare foarte scurtă. Pereții capacului sunt mai subțiri la mâner și mult îngroșați spre marginea de acoperire (fig. 1, 1).

8. Un alt fragment dintr-un vas provenind din aceeași necropolă, care nu ne-a fost accesibil pentru acest studiu, a fost ilustrat de autorii săpăturilor în lucrarea din 2004, fără a face vreo precizare asupra acestuia¹³. După toate probabilitățile, fragmentul provine din partea superioară a corpului unui vas lucrat la roată din pastă fină cenușie, care a fost decorat cu un ornament în formă de brăduț, executat în tehnica lustruirii. Acest motiv decorativ a fost semnalat pe mai multe vase lucrate în aceeași tehnică aparținând dacilor liberi¹⁴.

Așa cum se prezintă în momentul de față, chiar făcând abstracție de informațiile publicate în 2004 asupra mormintelor de incinerare descoperite, vasele de dimensiuni mai mari, păstrate întregi sau în mai mare parte s-au dovedit a fi recipiente utilizate ca urne. În această categorie trebuie incluse vasul întreg de la nr. 1 (fig. 1, 3) și vasele din care s-au păstrat bucăți destul de mari de la nr. 2 (fig. 2, 1) și 3 (fig. 2, 2). Tot din vase mari mai fac parte și fragmentele de la fig. 1, 2 și 1, 5, dar dimensiunile reduse ale cioburilor sugerează că ele provin din resturi de vase posibil folosite drept capace sau și mai probabil aflate în stratul cu depuneri arheologice din perioada de funcționare a necropolei. Aceeași proveniență ar mai putea fi presupusă și pentru celelalte două fragmente, din care unul de la un capac (fig. 1, 1) și altul dintr-un fund de vas (fig. 1, 4). În situația dată nu putem preciza dacă vreunul din cele patru fragmente mai mici de vase (fig. 1, 1-2, 4-5) era asociat eventual cu una din cele trei urne (fig. 1, 3; 2, 1-2).

¹³ A. Nițu, P. Șadurschi, *op. cit.*, p. 301, fig. 7.

¹⁴ Pentru analogii ale acestui tip de decor la dacii liberi vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Editura Academiei, București, 1973, p. 88, pl. CXLIII, 5; CXLIX, 25-27.

Prin urmare, toate datele de care dispunem în prezent sugerează că în necropola de la Ștefănești – *La Stârcea*, s-ar părea de mici dimensiuni, au fost cercetate doar trei morminte de incinerare în urnă. Orice alte presupuneri, cum ar fi, spre exemplu, aceea că au putut fi descoperite și morminte de incinerare cu oasele depuse direct în groapă, care nu au fost sesizate în timpul săpăturilor, nu poate fi exclusă în principiu, dar nici confirmată sau măcar bănuită prin dovezi cât de cât acceptabile.

În ceea ce privește obiceiurile funerare folosite în necropola de la Ștefănești – *La Stârcea*, se poate menționa doar faptul că era practicat ritul incinerăției, cu oasele umane calcinate depuse în urnă împreună cu resturi de cărbuni și de cenușă de pe rug. Nu se pot face nici un fel de aprecieri despre ritualurile funerare și nici despre obiceiurile de port.

Referitor la ceramica descoperită în morminte și în stratul cu depunerile arheologice corespunzătoare perioadei de folosire a necropolei, constituită exclusiv din vase și resturi de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie, se poate observa că există două categorii. Prima grupă, cuprinzând vase din pastă foarte densă, este reprezentată de urnele din mormintele nr. 1 (fig. 1, 3) și nr. 2 (fig. 2, 1) și un alt fragment mai mic dintr-o margine de vas (fig. 1, 5), despre care nu se știe în ce context a fost descoperit. Toate cele trei vase aveau pereții mai groși și marginea scurtă îndoită oblic sau aproape la orizontală. Pe urnele din mormintele nr. 1 și nr. 2 sunt evidente amprente de spatulă și măturțiță de la modelarea pe roată a recipientelor. Toate aceste caracteristici atestă că ele ar proveni din același atelier de olărie sau dintr-o zonă de ateliere (locală ?) cu o tehnologie identică sau destul de apropiată.

Cea de a doua grupă, reprezentată de urna din mormântul nr. 3 (fig. 2, 2) și celelalte trei fragmente fără context precis de descoperire (fig. 1, 1-2, 4) au fost lucrate dintr-o pastă la fel de fină, dar făinoasă, care se exfoliază foarte ușor în pulbere, caracteristică mai ales ceramicii dacilor liberi din zona Podișului Central Moldovenesc. Nu putem stabili acum în nici un fel proveniența vaselor din această categorie, dar cu siguranță ele nu provin din aceleași ateliere în care au fost lucrate recipientele din prima grupă.

Importanța necropolei de la Ștefănești – *La Stârcea* nu rezidă în dimensiunea raportată la numărul de morminte și nici în cantitatea și calitatea inventarului descoperit, ci în prezența ei cu totul excepțională în acest loc. De multă vreme s-a observat că antichitățile culturii dacice sunt foarte rare în perioada La Tène și în cea corespunzătoare provinciei romane Dacia (dacii liberi) în Câmpia Moldovei. Singura necropolă aparținând dacilor liberi cunoscută până acum și cercetată în întregime (40 morminte de incinerare) este cea de la Stânca – Dealul Râșca¹⁵.

Necropola de la Ștefănești – *La Stârcea* aparținând dacilor liberi este cea de a doua din Câmpia Moldovei și se află la numai circa 5 km distanță de cealaltă. Prin urmare, avem de a face cu o „oază de locuire” a dacilor liberi în zona Stânca-Ștefănești de pe malul drept al Prutului și situația rămâne a fi interpretată nu doar arheologic, ci și istoric. Fără îndoială, prezența dacilor liberi în această zonă la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al III-lea d. Hr. a fost determinată foarte probabil și de vadul de trecere din acest sector peste râul Prut.

EINE NEKROPOLE DER FREIEN DAKER BEI ȘTEFĂNEȘTI (BEZIRK BOTOȘANI)

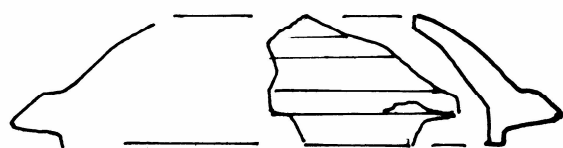
Während der Grabungen in einer neolithischen Siedlung der Cucuteni-Kultur in den Jahren 1974 und 1975 wurden auch drei Brandgräber von einer Nekropole der freien Daker entdeckt. Alle drei sind Urnengräber. Die als Urnen benutzten Tongefäße, sowie die weiteren Fragmente aus der Schicht, sind scheibengedreht und aus feinem grauen Ton hergestellt. Chronologisch sind die drei Brandgräber etwa in die Mitte und in die zweite Hälfte des III. Jahrhunderts n. Chr. einzuordnen.

Abbildungsverzeichnis

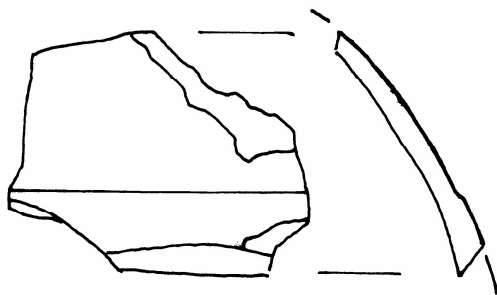
Abb. 1. Ștefănești – *La Stârcea*. Keramik von den Brandgräbern der freien Daker.

Abb. 2. Ștefănești – *La Stârcea*. Keramik von den Brandgräbern der freien Daker.

¹⁵ I. Ioniță, O. L. Șovan, *Necropola dacică de la Stânca, comuna Ștefănești, județul Botoșani*, în „Hierasus”, V, 1983 (1984), p. 89-121.

1

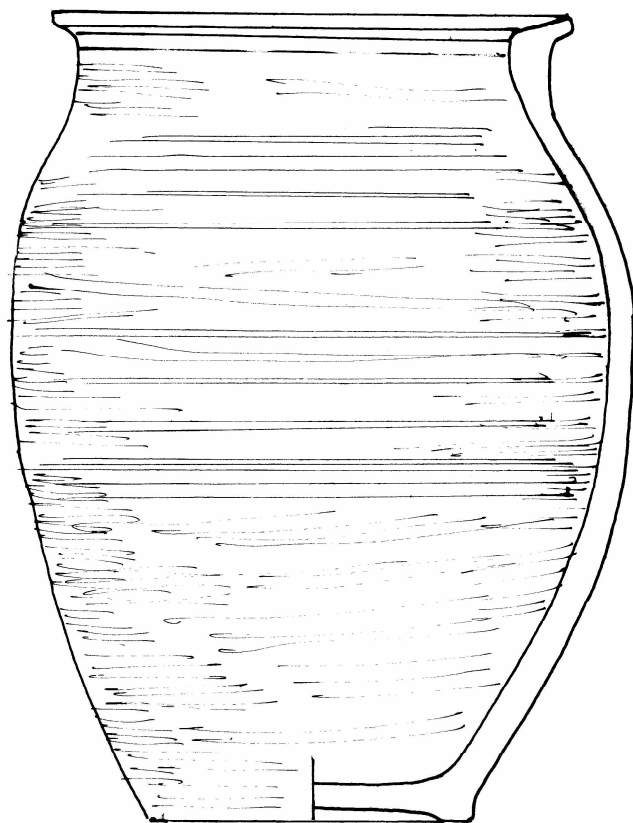

2

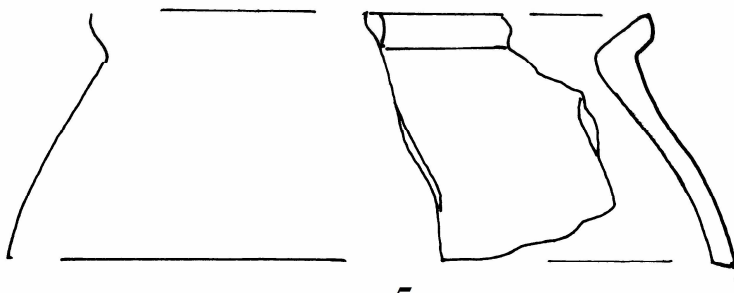
0 6 cm

4

3

5

Fig. 1. Ștefănești – *La Stârcea*. Ceramică din mormintele de incinerare aparținând dacilor liberi.

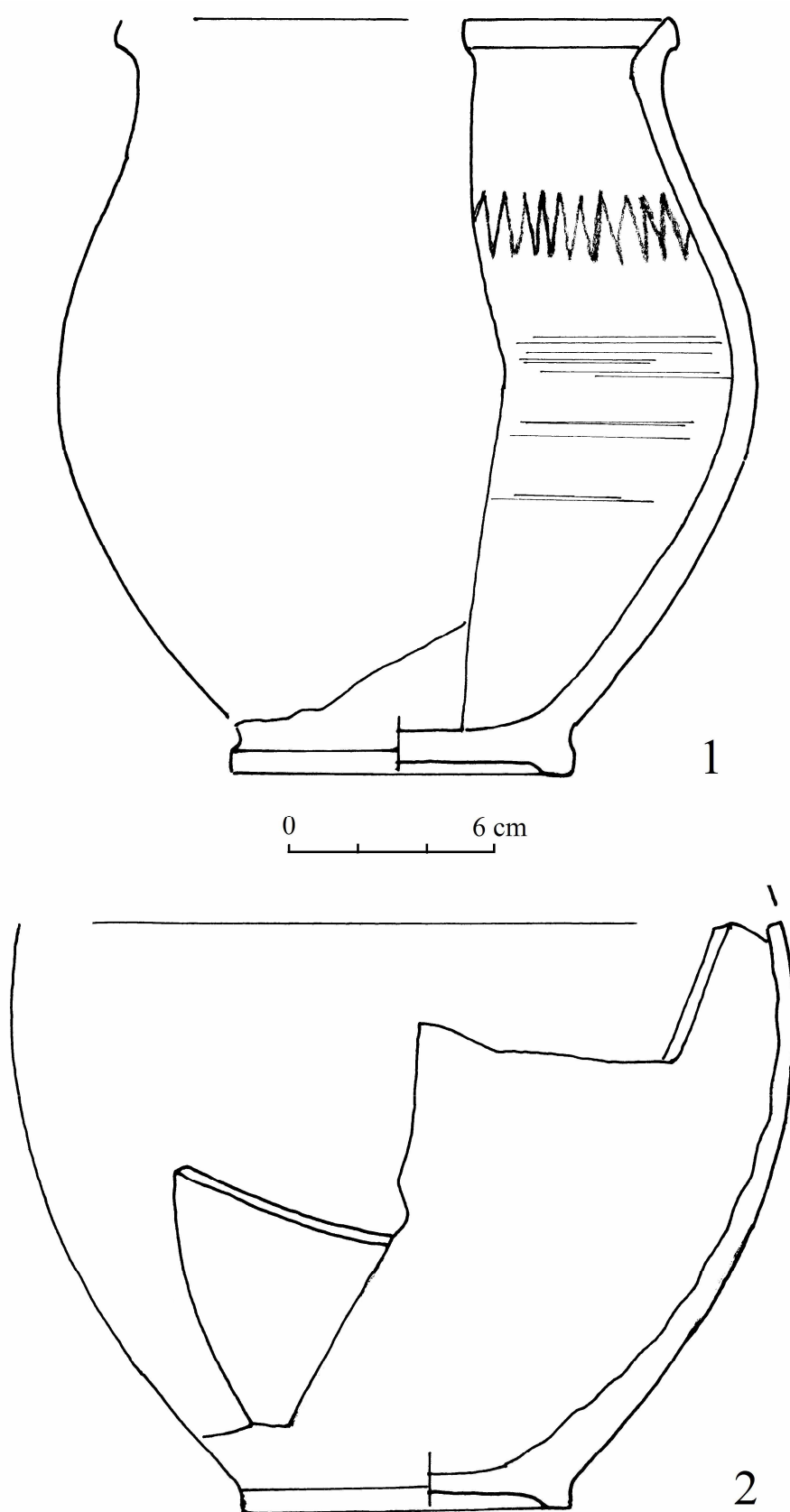

Fig. 2. Ștefănești – *La Stârcea*. Ceramică din mormintele de incinerare aparținând dacilor liberi.